

IVAN GRABAR
Zavod za znanstveni rad
HAZU VARAŽDIN

KULTURA I KULTURNA DOBRA KAO DIO DRUŠTVENOG
BOGATSTVA NA ŠIREM PROSTORU VARAŽDINSKE
REGIJE

*KULTUR UND KULTURGUT ALS TEIL DES GESELLSCHAFTSREICHTUMS AM
BREITEN RAUM DER VARAZDINER REGION*

Die arbeit: »Kultur und Kulturgut als Teil des Gesellschaftsreichtums am breiten Raum der varazdiner Region« bringt einen dokumentierten Rückblick auf das Reichtum und den Wert des Kulturerbes auf dem betrachtenden Boden. Es werden geschichtliche Bestimmungen, die Kultur als ein Teil des gesellschaftlichen Reichtums, die Denkmäler, die Art und die Möglichkeiten der Denkmalpflege, weiters die institutionale Beziehung zur Denkmalpflege, die Zahl der evidenzierten Denkmäler in den Gemeinden der varasdiener Region und die Finanzierung der Denkmalpflege erwogen.

1. Uvod

U ovom radu nastojat će se iznijeti osnovna priopćenja o čovjekovu povijesnom prisustvu na širim prostorima varaždinske regije, o kontinuitetu i načinu održavanja spomenika kulture i o institucionalnim rješenjima o njihovom održavanju. Zatim, dat će se pregled značajnijih spomenika kulture s područja arhitekture i urbanizma¹ kako bismo na osnovi spoznaje o njihovom postojanju na ovom prostoru stekli uvid u kontinuitet postojanja čovjekove kulture² življenja, posebice o njenoj brizi o održavanju spomenika kulture.

Iz povijesnih izvora i literature poznato je da su za sjeverozapadni dio Hrvatske Varaždin i druga središta u regiji imali značajan utjecaj na povijesna zbivanja, gospodarstvo, politiku i kulturu.

Spominjući prostor sjeverozapadne Hrvatske, konkretnije područje varaždinske regije, mislimo da je potrebno da se taj prostor pobliže geografski odredi jer će se na taj način dobiti određena slika o bogatstvu naše spomeničke baštine. Na temelju toga moći ćemo doći do mnogobrojnih zaključaka, pored ostalih, posebice o intenzitetu i kontinuitetu našeg kulturnog razvoja i našeg načina života u tom razdoblju.

Znamo da varaždinska regija sa sjevera prema NR Mađarskoj graniči s rijekom Murom, sa zapada obroncima Slovenskih gorica i Macelja prema Republici Sloveniji, s juga Ivančicom i Kalnikom prema općinama Zagreb i Križevci.

Varaždinska regija prostire se na 1950 km² površine a, prema popisu stanovništva 1981. godine, na tom prostoru je živjelo 303.509 stanovnika, što predstavlja najgušće naseljeni dio Hrvatske.

2. Povijesne odrednice

Čovjekova prisutnost na ovom prostoru

Povijesna i arheološka građa nam govori da se na ovom prostoru prvi znakovi pojave čovjeka i razvoja prvih rodovskih i društvenih grupacija javljaju već u pret-povijesnom razdoblju. Istraženo je »... da su već u starije kameno doba (paleolitik i mezolitik od 500.000 do 6.000 godine pr. n. e.) prisutne antropološki definirane ljudske skupine, lovačka privreda i rodovske grupe.³

Ljudi su se u to vrijeme zadržavali i živjeli oko pećinskih lokaliteta (istaknuo akademik M. Malez)⁴ kao što su: spilja Vindija, Velika pećina u Ravnoj gori, pećina Vuglenica na sjevernoj strani Ivančice, pećina Vilenica u blizini Novog Marofa i u drugim pećinama i mjestima ovog područja. Za doba rimske antike (prijelaz iz III. u II. stoljeće pr. n. e. do izmaka V. st. naše ere, kada su Rimljani prisutni na tlu današnje Hrvatske, dok su na tlu Varaždinske regije prisutni uglavnom od I. do V. st. naše ere) spominju se Aquae Iasae (Varaždinske Toplice), od kojih su očuvani arhitektonski fragmenti, zidovi i temelji. Iz toga proizlazi da je postojanje i razvoj čovjeka na ovim prostorima trajao u ta davna vremena kontinuirano, ali s različitim intenzitetom života, rada i stvaralaštva u gospodarstvu, politici i kulturi. Mohorovičić u radu »Povijesno značenje Varaždina« (Varaždinski zbornik 1181. – 1981.) kaže slijedeće: »Nakon propasti antičke civilizacije nastupaju, u okviru vehemেন্টne ranosrednjovjekovne seobe naroda, u ovoj geografskoj regiji, neobično turbulentna vremena – vremena u kojima na ovom prostoru živi, pretežno u prolazu, niz etničkih formacija«. Tako je već od IV. stoljeća nadalje varaždinski kraj u znatnoj mjeri izmijenio svoje ranije stanovništvo (istaknuo M. Marković u radu »Geografske i historijske odrednice Varaždina tijekom proteklih 800 godina«, Varaždinski zbornik 1181. – 1981.). »S prodorom Huna, Langobarda i Gota zaostaje ovdje podosta pripadnika spomenutih naroda«.

U različitim povijesnim izvorima spominje se da su Slaveni koji postupno formiraju hrvatski etnikum, došli u ovaj kraj (između Save i Drave) sredinom VI. stoljeća. Njihovim dolaskom na ovaj geografski prostor započinje svoj stacionirani život plemenska organizacija, koja ima svoju župu, svoju zemlju i svoje plemensko središte. Dakle, život čovjeka u tim različitim oblicima vlastite tradicije trajao je spontano sve do pojave nove društveno-ekonomske formacije – feudalizma kada dolazi do novih kvantitativnih i kvalitativnih gospodarskih, društvenih, političkih i kulturnih promjena.

U doba srednjeg vijeka u kojem je za naše šire geografsko područje karakteristično razdoblje od XI. do XV. stoljeća, spominju se u dokumentima Aqua Viva (Petrijanec), Varaždin, Lepoglava i Ivanec.

Dakle, zahvaljujući znanstvenoj obradi nalaza i povijesnih izvora, dolazimo do važnih spoznaja o razvoju čovjeka i ljudskih zajednica u našim regionalnim prostorima. Valja istaknuti da kroz cjelokupni društveni razvoj, posebice u srednjem vijeku, dolazi do plemenskog, a kasnije i klasnog polariziranja, što uvjetuje daljnji ubrzani gospodarski, društveni i kulturni razvoj, gradnju naselja, gradova i utvrda i omogućuje novu kvalitetu života, rada i stvaralaštva.

Za XVII. i XVIII. stoljeće karakteristična je proširena izgradnja gradova i naselja s novom arhitekturom. Dotadašnji način građenja kuća (pretežno drvenih) zamjenjuje i dopunjuje zidano graditeljstvo s baroknom arhitekturom. Jasno se uočava da su objekti kontinuirano građeni u određenim arhitektonskim stilovima tada suvremenih umjetničkih pravaca, i to od romanike, zatim gotike, renesanse, baroka, rokoka i drugih.

Pored razvoja graditeljstva u ovoj zagorskoj sredini osnivaju se i prve škole. Tako u Lepoglavi pavlinski red već 1503. godine osniva latinski gimnazij »seminarium studiorum«, kasnije u XVII. stoljeću i studij filozofije i teologije. Godine 1674. ta visoka škola u lepoglavskom pavlinskom samostanu dobila je stupanj akademije i pravo dodjeljivanja akademskih titula. Spomenuta visoka škola bila je prvo Hrvatsko sveučilište. Kasnije, odnosno 1769. godine, kraljica Marija Terezija osnovala je u Varaždinu političko-kameralni studij (»Studium politice-camerale in regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae«). Sve to ukazuje nam na činjenicu da je na ovom geografskom prostoru postojalo žarište misaonog utjecaja, kao izuzetno značajnog nukleusa, na društveni, gospodarski, politički i kulturni život i razvoj. Valja spomenuti da je Pavlinski samostan u Lepoglavi bio i centar slikarske škole u doba baroka, vezano uz ime Ivana Rangera (1700. – 1753.). Taj veliki umjetnik slikao je na zidu i drvu i njegova umjetnička djela svrstavaju ga u red najznačajnijih baroknih slikara u Hrvatskoj (istaknuo V. Mađarić u radu »Bivši pavlinski samostan i crkva u Lepoglavi«, Zbornik zaštite spomenika kulture). Takav razvoj pratile su i druge kulturne djelatnosti, kao što su: izdavaštvo, biblioteke, arhivi, etnološke kreacije, umjetni obrt (zlatarstvo i lončarstvo), glazbeno stvaralaštvo i druge aktivnosti.

Pored iznijetih samo nekih povijesnih odrednica istaknut ćemo još slijedeće: Varaždin s drugim spomenutim mjestima bili su čvorišta mreže putova, odnosno stjecište i sjecište prometnih pravaca od sjevera prema jugu i zapada prema istoku. Varaždin bijaše i snažno ekonomsko središte ratarske i obrtne proizvodnje, te mjesto bogate razmjene dobara (tržište i sajmovi).

3. Kulturna dobra kao dio društvenog bogatstva

Za kulturu i kulturna dobra može se reći da ona predstavljaju *condicio sine qua non* društvenog razvoja jedne zajednice, pa u tom kontekstu i jednog užeg područja. Teško je i zamisliti da se stvaranje nacionalnog dohotka ili uopće društvenog bogatstva može ostvariti bez indikatora kulture, i to kako onih iz materijalne sfere u koju za ovu priliku ubrajamo samo dio spomeničke kulturne baštine, tako i indikatora duhovne kulture u koju, kao što je poznato, spada: znanost, filozofija, moral, religija, umjetnost, jezik, odgoj, zabava pa i druge vrijednosti. Bez tih, dakako

i drugih, indikatora iz materijalne i duhovne sfere nije moguće ostvarivati veći nacionalni dohodak, a time i imati zadovoljnijeg i bogatijeg čovjeka.

Duhovno bogatstvo i kultura nerazdvojno su vezani za gospodarski i društveni razvoj zemlje.

Inzistirati samo na teoriji da se nacionalni dohodak može povećati na taj način da se bolje koriste na primjer postojeći proizvodni kapaciteti, i to: njihovim proširenjem, povećanjem produktivnosti, ekonomičnosti, uspješnosti i drugim čimbenicima, krnje je i teško da se tako mogu postizavati posebno vrijedni rezultati.

Mi polazimo od teze da na povećanje nacionalnog dohotka utječu širi društveni kriteriji, dakle i kriteriji koji proizlaze iz materijalnog i duhovnog u kulturi. I, u tomu, vjerojatno, treba tražiti uzroke zašto se u nedovoljnoj mjeri ostvaruju spomenuti i drugi ekonomski faktori, zašto se nedovoljno koristi i inovira tehničko-tehnološka osnova, zašto je neinventivan pristup tržištu, stvaranju novih proizvoda i tomu slično. Ističući gornje faktore, ni u jednom trenutku ne isključuju se i drugi vanjski (institucionalni i drugi) te unutarnji (tehnologija, organizacija, kadrovi i dr.) faktori. U stvaranju većeg materijalnog bogatstva, primjenjujući faktore iz širih društvenih kriterija, može se pretpostaviti da će se osigurati inventivniji pristup proizvodnji i radu, a to motivirajuće djeluje na čovjeka koji kao homo sapiens i jedini može stvarati društveno bogatstvo.

4. Spomenici kulture, način njihove zaštite i održavanja

4.1. Spomenici kulture

Kada se spominju izrazi kao što su na primjer: spomenici kulture, kulturna baština ili slično, onda se pod tim misli na pokretne i nepokretne spomenike, kao i na druge skupine umjetničkih djela; zatim, arheološke nalaze, etnografske zbirke i predmete te druge kulturne vrijednosti, jer se samo imajući u vidu cjelovitost kulturne baštine može govoriti o njenom utjecaju na razvoj društvene zajednice, odnosno društvenog bogatstva.

Spomenici kulture stvarani su kontinuirano kroz povijest, odnosno od prve pojave čovjeka do dana današnjega. Tadanji objekti, a današnji spomenici, u početku su građeni na primitivni način: živjelo se u zaklonima, spiljama s ognjištima, tek su se kasnije gradile kuće, burgovi, dvorci, samostani, sakralni objekti, profani objekti... pa sve do novije povijesti graditeljstva koju karakterizira izgradnja novih urbanih cjelina, nastamba i gradova. Tijekom te duge povijesti izmjenjivale su se povijesne, gospodarske, političke i kulturne prilike. One su posljedica evolucijskih i revolucijskih zbivanja, a njihov intenzitet promjena uvjetovan je socijalnim previranjima, ratovanjima, te je iz tih razloga i dolazilo do društveno formacijskih promjena od robovlasničkog pa do današnjeg uređenja. Kroz tu povijest, posebno kroz povijest graditeljstva, arhitekture, kulture i umjetnosti izmjenjivala su se razdoblja koja bismo mogli nazvati: razdoblje stvaranja, građenja, razdoblje propadanja i građenja novih objekata, razdoblje napuštanja objekta, kontinuirano razdoblje održavanja i čuvanja objekata te razdoblje zaštite, obnove i revitalizacije objekata. Sva ta razdoblja nisu zasebno egzistirala. Sve se to, uglavnom, događalo istovremeno i u jednom se razdoblju i stvaralo, i gradilo, i propadalo, i zaštićiva-

lo... Međutim, zbog plastičnijeg prikazivanja događaja koji su se zbivali u jednom dugom povijesnom razdoblju grupiraju se navedena razdoblja.

4.2. Način zaštite i održavanja spomenika kulture

Potreba za održavanjem i zaštitom pokretnih i nepokretnih spomenika kulture, umjetničkih predmeta, slika i drugih kulturnih vrijednosti, koji su kroz povijest živjeli i preživjeli različita iskušenja i održali se do današnjih dana, javljala se od prvog dana njihove izgrađenosti, odnosno postojanja.

Kada se u tim objektima živjelo i boravilo, brigu o njihovom održavanju, čuvanju i zaštiti vodili su njihovi vlasnici ili korisnici.

Način i cijena održavanja i zaštite objekata uvjetovana je vladajućim društvenim uređenjem te političko-gospodarskim statusom koji je vlasnik ili korisnik objekta u tom društvu imao. Iz literature je poznato da su stručne poslove na održavanju i zaštiti objekata u početku radili sami autori-graditelji, umjetnici i njihovi sljedbenici. U nekim slučajevima u okviru (posjeda) objekta postojale su i radionice, što je omogućavalo kvalitetnije obavljanje poslova na zaštiti ili održavanju objekata i umjetničkih djela.

Potrebu za različitom vrstom održavanja i zaštite uvjetovale su i vlasničke promjene koje su se tijekom povijesti događale. Tako su dvorci, sakralni objekti, gostinjski, kurije i drugi profani i svjetovni objekti mijenjali vlasnike, bilo da su im oni bili oduzeti, darovani ili kupljeni. Posebni radovi zaštite na objektima trebali su se obavljati u onim slučajevima kada su oni iz raznih razloga bili napušteni. Moglo bi se zaključiti sljedeće: kada se u objektima, na pojedinim posjedima odvijao kontinuirani život vlasnika ili drugog korisnika, tada je održavanje, zaštita i čuvanje tih objekata i drugih umjetničkih predmeta bilo riješeno ili barem zadovoljavajuće riješeno. Problemi su nastajali kada su ti objekti i posjedi bili, opet iz raznoraznih razloga, napušteni, kada se u njima nije živjelo. Takvi objekti, posjedi koji su se, ipak, kroz prošle duge vjekove uspjeli održati brigom vlasnika ili korisnika, kasnije su zbog njihovog napuštanja, oduzimanja, propadali. No našlo se ljudi intelektualaca i drugih poštovatelja kulturnih vrijednosti koji su znali cijeniti tu kulturnu baštinu koja je stoljećima i milenijima stvarana. Varaždin je na sreću imao dvije znamenite osobe koje su organizirano utjecale na zaštitu kulturne baštine. To su Ivan Kukuljević Sakcinski i Vatroslav Jagić.

U njihovo vrijeme (XIX. stoljeće) Europa je bila zahvaćena burnim previranjima u gospodarstvu, društvenim kretanjima, politici i kulturi. Ne ulazeći u razlaganje svakog područja posebno, istaknut ćemo samo neka zbivanja u nas, i to ona koja su imala širi utjecaj i na društvena kretanja, posebice na razvoj kulture. U tom kontekstu valja istaknuti hrvatski narodni preporod pod vodstvom Ljudevita Gaja, koji je zapravo bio rezultat naših prilika, ali i svega onoga što se u to vrijeme događalo u Europi. Hrvati su se tada borili protiv Mađara i mađarona, a za ostvarenje svojih ciljeva: pravo na svoj jezik, kulturu i gospodarstvo. U to vrijeme trebalo se suprostavljati i drugoj opasnosti: Bachovom apsolutizmu koji je sve agresivnije težio za germanizacijom, odnosno odnarođivanjem hrvatskog naroda (uvođenje centralizma i apsolutizma, uvođenje njemačkog jezika u svim školama, zabrana upotrebe hrvatske zastave, otpuštanje hrvatskih službenika, itd.). Dakle, već samo iz ovih nekoliko iznijetih činjenica moguće je zaključiti u kakvim su složenim društvenim i političkim prilikama živjeli I. Kukuljević i V. Jagić, koji su svo-

jim djelima vodili upornu i nepoštenu borbu za političku i kulturnu samobitnost i samostalnost hrvatskog naroda, njegova razvoja, zaštite njegove kulture i kulturne baštine.

Ivan Kukuljević Sakcinski (Varaždin 29. 5. 1816. — dvorac Tuhakovec u Hrvatskom zagorju 1. 8. 1889.), pored toga što je bio političar, književnik i historičar, osjetio je i potrebu da valja štiti kulturnu baštinu. S obzirom da je jedno vrijeme živio i radio u Beču, to je već 1850. godine u tom europskom gradu osnovao Društvo za Jugoslavensku povjesnicu s ciljem da se u Hrvatskoj pokrene organizirana akcija na zaštitu spomenika kulture. I, prvi zadatak organiziranim članovima tog Društva bio je da se inventariziraju svi pokretni i nepokretni spomenici kulture. Očito je da se radilo o složenom stručnom poslu i akciji širokih razmjera.

Pored njegove angažiranosti na poslovima i zadacima zaštite cjelokupne kulturne baštine, valja podsjetiti da je I. Kukuljević prvi progovorio hrvatski u Saboru 1843. godine, te da je na njegov prijedlog Sabor 1847. godine donio zaključak o uvođenju hrvatskog jezika kao službenog. Nadalje na njegov prijedlog u Saboru je izvršena detronizacija Habzburgovaca 1848. godine.

Ivan Kukuljević bavio se i pisanjem stihova, drama, putopisa, historijskih članaka i rasprava.

Drugi Varaždinac koji je slijedio Kukuljevićev program bio je Vatroslav Jagić (Varaždin 6. 7. 1838. — Beč 5. 8. 1923.) po struci filolog, slavist europskog i svjetskog glasa. Na području zaštite kulturne baštine on je na prvo mjesto stavljao potrebu izgrađivanja svijesti i ljubav kod ljudi kao osnovni, po njemu najvažniji, čimbenik, odnosno preduvjet da bi se osigurala pažnja, briga, neophodan odnos prema spomeničkoj baštini, njezinom očuvanju i zaštiti.

R. Katičić u Radovima br. 3 Zavoda za znanstveni rad Varaždin kaže da je V. Jagić izuzetno značajna osoba za filološke znanosti, jezik i književnost u njegovo doba u Europi i svijetu.

»Postao je središnjom osobom slavističke znanosti, znanosti o jezicima, književnosti i kulturi slavenskih naroda svojega doba i još je danas prisutan, još danas se sav slavistički rad, gdje god se u svijetu odvijao, zasniva na njegovim čvrstim rezultatima...»

Jagić je položio temelje enciklopediji slavistike, kao apstraktnom pojmu, obuhvatu znanstvenog istraživanja, i u smislu knjige enciklopedije, jer je on zasnovao izdanje takve enciklopedije, koju nitko do danas nije bio u stanju dovršiti.«

Tako su ta dva Varaždinca ušla u noviju povijest kao prvi inicijatori i organizatori zaštite kulturne baštine u Hrvatskoj. Već u njihovo doba formiraju se posebna povjereništa za zaštitu spomenika kulture u kojima su radili stručnjaci, entuzijasti, kao na primjer: arh. Viktor Kovačić, prof. Tadija Smičiklas, prof. Đuro Szabo i drugi. Njihova je zasluga da su na prostoru Hrvatskog zagorja, a i cijele Hrvatske, spašeni, sačuvani i zaštićeni mnogi spomenici kulture i drugi umjetnički predmeti. Također, njima možemo zahvaliti da se kod mnogih pojedinaca i grupa ljudi stvorila svijest i ljubav kao najvažniji motivacijski faktori koji su bili presudni u pokretanju mnogih akcija na očuvanju, zaštiti i revitalizaciji gotovo cjelokupne naše kulturne baštine.

Kao zaslužne osobe iz Varaždina, te drugih gradova iz regije, ili osobe koje su živjele i radile u Varaždinu, a rodom su iz drugih gradova, a zadužile su nas radeći na poslovima zaštite spomenika kulture, mogli bismo istaknuti prof. Krešimira Fila (16. 2. 1891. Bjelovar — 31. 12. 1972. Varaždin), koji je programima smještava-

nja kulturnih sadržaja u objekte kulture: Stari grad, palaču Sermage, palaču Herceger, staru Gimnaziju (danas Povijesni muzej), pored uvođenja novih programa, stvorio i obavezu za korisnike spomenutih objekata da ih čuvaju i zaštićuju.

Uz prof. Filića tu je i prof. Vlado Madarić (Ludbreg 1915. — Zagreb 1985.) Njegova je zasluga da je i stručne institucije i pojedine stručnjake mobilizirao na zaštiti spomenika kulture. Još ćemo spomenuti prof. Ladislava Šabana (Lepoglava 1918. — Zagreb 1985. godine) klavirskog pedagoga, koncertanta, redovnog profesora na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, voditelja Zavoda za muzikološka istraživanja Istraživačkog centra JAZU. Istraživao je glazbenu baštinu varaždinske regije i u tim istraživanjima utvrdio vrijedne primjerke orgulja u crkvama te je predstavio javnosti crkvenu literaturu, autore i orguljaše, čime je pridonio njihovoj valorizaciji i zaštiti. Dakako, mogla bi se istaknuti i druga imena, organizacije i institucije koje su doprinosile očuvanju i zaštiti spomenika kulture u Varaždinu i u drugim mjestima varaždinske regije.

4.3. Institucionalni odnos prema zaštiti spomenika kulture

U prethodnom sadržaju spomenuto je u osnovnim crtama kakav je bio odnos i način održavanja spomenika kulture.

Zaštita spomenika kulture (spomeničke baštine) u novijoj povijesti odvijala se na temelju propisa i zakona, te planova (dugoročnih, srednjoročnih i tekućih) koji su bili izraz potreba i materijalnih mogućnosti društvene zajednice, korisnika ili vlasnika spomenika kulture. U cilju da se zaštitom spomenika očuva njegova autentičnost (izvorno stanje), da se ne promijeni oblik i značenje, čime bi se utjecalo i na njihovu vrijednost, temeljem propisa i zakona osnivaju se specijalizirane stručne institucije, organizacije na razini Republike, regija, općina i gradova. Zadaći tih specijaliziranih stručnih institucija, pored ostalih, odnosili su se na vođenje evidencije o spomenicima kulture, pripremanju stručne dokumentacije, pripremi stručnih podloga za urbanističko i prostorno planiranje, osiguravanju uvjeta za zaštitu cjelokupne spomeničke baštine. Nadalje, na osnovi planova rada iniciraju i organiziraju se odgovorne osobe i subjekti (vlasnici, korisnici, stručne organizacije i odgovorne društvene zajednice) na zaštitu kulturne baštine. Stručne institucije, također, obavljaju konzervatorske i restauratorske poslove, interveniraju na spašavanju ili sprečavanju propadanja spomeničke baštine, vrše stručni nadzor nad poslovima projektiranja, restauriranja, konzerviranja i izvođenja operativnih poslova na pojedinim spomenicima kulture, umjetničkim predmetima, te obavljaju i druge poslove u cilju njihove zaštite i revitalizacije. U zavodima za zaštitu spomenika kulture danas postoje djelomične analize stanja spomenika kulture u Hrvatskoj (broj, kategorija, vrsta, stupnja oštećenja i tomu slično).

Međutim, na temelju informacija iz različitih izvora moglo bi se zaključiti da unatoč postojanju zakonskih i drugih obaveza za zaštitu spomenika kulture mnogi od njih nalaze se u dosta lošem pa i zabrinjavajućem stanju. Stoga je bilo neophodno potrebno planirano, organizirano i sistematski raditi na njihovoj zaštiti i revitalizaciji za koju je, kao što smo na početku ovog rada iznijeli, postojala i gospodarska opravdanost takvog ulaganja.

S obzirom da je u Varaždinu ponovno formiran Zavod za zaštitu spomenika kulture, koji djeluje na širem području naše regije (Varaždin, Čakovec, Ludbreg,

Ivanec, Novi Marof, Koprivnica i Križevci) s razlogom se očekuje kvalitetniji odnos prema spomeničkoj baštini.

5. Broj evidentiranih spomenika kulture po općinama regije Varaždin

Prikazani broj spomenika kulture odnosi se na spomenički fond koji je evidentiran u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu i u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Varaždinu koji djeluje za općine regije Varaždin, te općine Koprivnica i Križevci.

Potrebno je odmah napomenuti da od evidentiranog popisa spomeničkog fonda sreden popis ima jedino općina Ivanec, i to zahvaljujući činjenici da je općina Ivanec naručila izradu projekta o razvoju turizma na svom području te je u kontekstu te potrebe Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu izradio elaborat o kulturnoj baštini na području općine. Za ostale općine prikazani podaci (za sada) neće biti potpuni jer druge općine nisu još uspjele evidentirati i kategorizirati kulturnu baštinu, odnosno te poslove za njih nije još uredio Zavod za zaštitu spomenika kulture.

Stoga neka i ovaj rad bude jedan od poticaja da se cjelokupna spomenička baština u svim općinama regije Varaždin elaborira, kao što je to učinjeno za općinu Ivanec.⁵

5.1. Evidentirani spomenici kulture u općini Varaždin²⁾

Vrsta spomenika kulture:	Broj
Spomenici javnog i stambenog karaktera *	147
Spomenici sakralnog karaktera **	30
Historijsko-memorijalni spomenici	19
Ukupno:	196

2) Broj evidentiranih spomenika kulture rezultat je rada autora iz popisa spomenika kulture, dobivenog od Zavoda za zaštitu spomenika kulture Varaždin.

* U tu grupu spadaju: dvorci, kurije, burgovi, spomenici, kipovi, spomenploče, sinagoge, kameni portali.

** U tu grupu spadaju: župne crkve, kapele, poklonici, pilovi, (pil).

Varaždin ima svojstvo spomenika kulture koje je utvrdio Zavod za zaštitu spomenika kulture Varaždin 1965. godine na osnovi Zakona o zaštiti spomenika kulture (NN br. 18/60.).

Po tom rješenju urbanistička cjelina naselja Varaždin omeđena je: na sjeveru

dvorišnim rubom sjevernih parcela Nazorove ulice i Trga Republike (danas Trg bana Jelačića), na istoku dvorišnim rubom istočnih parcela Preradovićeve ulice do raskrižja s ulicom Moše Pijade, na jugu dvorišnim rubom južnih parcela Cesarčeve ulice i Lenjinova trga (danas Kapucinski trg), i na zapadu dvorišnim rubom zapadnih parcela Kapucinskog trga i Vrazove ulice.

Informacija o stanju spomenika kulture radena je kontinuirano prema potrebama, ali nesistematski, pa u gornjem prikazu nisu prikazani svi spomenici kulture. Istini za volju treba reći da je općina Varaždin, s odgovarajućim stručnim službama Izvršnog vijeća, na području djelatnosti zaštite spomeničke baštine izdala 418 rješenja o preventivnoj zaštiti spomenika kulture.

Međutim, unatoč tolikom broju izdanih rješenja, bilo je i ima slučajeva oglašivanja na ta rješenja, zapuštanja, pa čak i devastiranja spomeničke baštine (dvorac Opeka, Križovljan grad, spomen kuće u privatnom vlasništvu, jer neki vlasnici iste ne mogu održavati zbog neriješenog pitanja financiranja spomeničke baštine).

Zavod za zaštitu spomenika kulture radio je i na poslovima kategorizacije spomenika pa je do sada kategorizirano njih oko 200 (uključujući i prirodu). Na tom poslu tek slijede najsloženiji i najodgovorniji zadaci jer je to osnova za utvrđivanje spomeničkog fonda po općinama regije.

Pored numeričkog prikaza spomenika arhitekture i urbanizma u općini Varaždin, neophodno je istaknuti one najznačajnije kao dio kulturne baštine, kao i nekoliko uvodnih napomena o Varaždinu. Koristeći informacije i podatke Arhiva Varaždin i Zavoda za zaštitu spomenika kulture Varaždin možemo zabilježiti slijedeće: na osnovi pisanih dokumenata Varaždin se spominje 1181. godine. Bio je sjedište župana s feudalnim burgom koji je povezan s obrambenim sistemom. Varaždin je imao relativno brzi razvoj (oko središnjeg dijela brzo nastaju naselja) te je već 1209. godine varaždinsko naselje imalo svoju slobodnu gradsku općinu. Kroz svoje postojanje Varaždin je imao buran (kako je Mohorovičić rekao turbulentan) razvoj u povijesnom, gospodarskom, političkom i kulturnom pogledu. Usprkos prečestim požarima, sve do katastrofalnog 1776. godine, najjači crescendo u pogledu ukupnog razvoja ovaj grad postiže u XVIII. stoljeću. Godine 1776. postao je glavnim upravnim i političkim središtem Hrvatske. I oko tog razdoblja sagrađena su ili su se tada gradila najljepša arhitektonska zdanja.

Od spomenika arhitekture možemo spomenuti: Stari grad (burg – dvorac od XVI. st., od 1924. Gradski muzej) u kojem su danas smještene arheološka zbirka, kulturno-povijesna zbirka i etnografska zbirka, u palači Prašinski-Sermage (sagrađenoj u XVII. st.) smješten je stalni postav galerije slika, palača Hercer u kojoj je smještena eutomološka zbirka, u staroj Gimnaziji, osnovanoj 1636. godine, (nalazi se u sklopu kompleksa pavlinskog samostana) povijesna zbirka.

Nadalje mogu se istaknuti: Gradska vijećnica koju je 1523. god. poklonio Juraj Brandenburški Varaždinu za gradsku vijećnicu. Nazivana je *domus civitatis*, *domus praeterea ac senatorea*. Zatim je tu barokna kuća Jacomini sagrađena 1776. (nakon požara), palača Drašković – Nadaždi koja je bila sjedište hrvatskog bana (1756. – 1776.) i namjesničkog vijeća (1767. – 1776.), palača Patačić (dvije palače sagrađene u XVIII. st.), palača Zakmardi iz XVII. st., kazališna zgrada iz druge polovice XIX st. sagrađena po nacrtima Helmera, rodna kuća A. Padovca, početak XIX. st. Valja spomenuti spomen-ploču Ljudevitu Gaju, postavljenju 1885. godine, kip V. Jagiću u Gradskom parku, skulpturu I. Meštovića. Varaždinsko groblje od 1905. godine, kada je Herman Haller preuzeo upravu, dobiva prekrasan današnji

izgled, čempresi su tu šišani u geometrijskim oblicima. Od sakralnih spomenika istaknut ćemo samo neke: Župnu crkvu sv. Nikole sagrađenu između 1751. i 1768. god. s gotičkim tornjem, Franjevačku crkvu Ivana Krstitelja i samostan. U Samostanu se nalazi franjevačka apoteka na zidu koje je jedan od najznačajnijih spomenika baroknog fresko-slikarstva najvećeg baroknog slikara Ivana Rangera (istaknula prof. M. Ilijanić), Crkva narodežnja Isusova (bivša isusovačka) iz XVII. st. uređena u ranobaroknoj arhitekturi, Župna crkva sv. Vida iz 1768. godine, Crkva sv. Trojstva i Samostan kapucina iz 1707. godine. U Varaždinu nalazimo lijepe kapele: sv. Florijana iz 1669. godine (sjeverno od bedema Starog grada), sv. Fabijana i Sebastijana (na kraju Optujske ulice) i sv. Roka na južnom prilazu gradu. U općini Varaždin postoje još župne crkve, i to: Župna crkva u Bartolovcu iz XVIII. st., Župna crkva u Biškupcu iz XVII. st., Župna crkva u Jalžabetu, Župna crkva u Knežincu pokraj koje se nalazi Kula u kojoj je bio zatočen Andrija II., te stara Župna crkva u Svetom Iliji.

U Šaulovcu nalazimo barokni dvorac s perivojem.

Nepokretni spomenici kulture u gradu i općini Varaždin, kao i u drugim sredinama bogati su umjetničkim djelima: slikama, freskama, ikonama, umjetnički oblikovanim monstrancama i antependijima, te kaležima. U knjižnici Franjevačkog samostana postoji bogata biblioteka s preko 25.000 naslova i, što je posebno značajno, 36 inkunabula. U jednom broju crkava u gradu i općini Varaždin ima vrlo kvalitetnih orgulja. Spomenut ćemo samo neke: u Župnoj crkvi u Varaždinu su orgulje iz 1768. godine s dva manuala i 10 registara, u crkvi u Jalžabetu orgulje su građene između 1770. i 1780. Crkva Čazmanskog Kaptola (isusovačka) u Varaždinu, zahvaljujući kanoniku, lektoru Kaptola Čazmansko-Varaždinskog gosp. A. Domislaviću, danas ima jedne od najljepših i najmodernijih orgulja s tri manuala, dva sviraonika (jedan na koru, drugi kod oltara), 43 registra s 64 slobodne kombinacije (prema ocjeni poznatih orguljaša) s izvrsnom intonacijom. Graditelj orgulja je firma Laukhuff & Co. iz Weikersheima, a postavila ih je tvrtka Wolfgang Braun iz Bickelsberga. U Varaždinu je bila razvijena izdavačka djelatnost. U tom gradu je Antun Vramec 1586. godine tiskao svoju »Postillu«. Dr. Alojz Jembrih ističe da je to prva tiskana knjiga u Varaždinu 1586. godine na hrvatskom jeziku kajkavske osnovice. Inače Varaždin je imao razvijenu izdavačku djelatnost kontinuirano od XVI. stoljeća. O tome je pisala prof. M. Ilijanić u ediciji »Prilozi historiji Varaždina« 1967. godine. Ista autorica rezultatima svojih istraživanja informira nas da arhitektura Varaždina nije samo barok; uz pretežnost barokne arhitekture gradilo se i u drugim stilovima, od romanike X., XI. do XIII. stoljeća pa do današnjeg suvremenog graditeljstva.

Kao osobitu posebnost prof. M. Ilijanić ističe renesansnu biforu na Varteksovoj robnoj kući na glavnom trgu pronađenu prilikom adaptacije ovog objekta. Bifora je jedinstveni spomenički detalj tog vremena u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Da je Varaždin bio središnji kulturni centar u Hrvatskoj, posebno u njenom sjeverozapadnom dijelu, potvrđuju i činjenice da su u njemu živjeli (rodili se) i radili istaknuti ljudi nacionalnog, europskog i svjetskog glasa, na primjer: V. Jagić, I. Kukuljević, Lj. Gaj (đak Varaždinske gimnazije), Ferdinand Konščak misionar i istraživač Kalifornije u XVIII. st., S. Glavač rođen 1627. godine u Varaždinu, geograf, profesor u Celovcu, Gracu i Linzu, sveučilišni profesor u Trnavi u Slovačkoj: snimio topografske podatke za zemljopis Hrvatske. (Preuzeto iz rada dr. V. Muljevića), Ivan Belostenec, A. Vramec (radio i umro u Varaždinu), Metel Ožegović (os-

nivač Varaždinske knjižnice i čitaonice), Ivan Padovec (glazbenik, koncertni solist i izumitelj posebne vrste gitare) i druge znamenite osobe.

Za Varaždin i varaždinsku općinu ukazuje se također hitna potreba izrade studije o stanju, valorizaciji, prezentaciji i korištenju spomeničke baštine koja bi služila kao osnova za kvalitetnije planiranje, zaštitu, održavanje i revitalizaciju, te u gospodarstvu za razvoj ugostiteljsko-turističke djelatnosti.

Osamstogodišnji Varaždin tim svojim kulturnim vrijednostima treba dograditi i turizam ako se i njime želi predstaviti Europi i svijetu.

5.2. Evidentirani spomenici u općini Ivanec 3)

Vrsta spomenika kulture:	Broj
Arheološki nalazi	8
Spomenici javnog i stambenog karaktera *	31
Spomenici sakralnog karaktera **	65
Ruralne aglomeracije***	34 (100/O)
Historijsko-memorijalni spomenici	30
Spomenici privrednog karaktera	1
Ukupno:	135

3) Broj evidentiranih spomenika kulture rezultat je rada autora iz popisa evidentiranih spomenika kulture, koji je izradio Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, 1987. godine.

* U tu grupu spadaju: dvorci, kurije, burgovi, spomenici, kipovi, spomen ploče.

** U tu grupu spadaju: župne crkve, kapele, poklonici, pilovi.

*** Općina Ivanec ima 34 ruralne aglomeracije sa 100 različitih objekata (drvene prizemnice, gospodarski objekti – neki škopom pokriti, klijeti, štale, štagljevi, gospodarski objekti i drugi.

Povijesni, gospodarski, politički i kulturni razvoj općine Ivanec (prvi put se spominje 1395. godine) utjecao je na izgradnju spomeničke baštine koju je trebalo održavati i zaštićivati.

Već u XII. stoljeću javljaju se ivanovci, a kasnije i pavlini u Lepoglavi, čije djelovanje utječe na ukupni razvoj tog kraja i Hrvatske naročito na kulturnom, duhovnom i prosvjetnom planu. Lepoglavski kompleks, sve do ukinuća pavlinskog reda 1786. godine, bio je vjerski, kulturni, obrazovni, znanstveni i gospodarski centar sjeverozapadne, može se reći, i cijele Hrvatske.

Sjedište ivanovaca bilo je u gradu Beli, a pavlina u Lepoglavi. Danas postoje pisani i materijalni tragovi za ivanečko-lepoglavski spomenički kompleks. Mnoga naselja i burgovi javljaju se već od XIV. stoljeća nadalje, na primjer Kamenica se spominje 1398. godine kao grad grofova Celjskih, zatim Lepoglava, Cvetlin, Kle-

novnik 1616. godine i Trakošćan u XIV. stoljeću. Bednja se spominje 1334. godine, Cvetlin 1792. godine, Višnjica kao samostalna župa iz 1705. godine. Tu nalazimo i sakralne spomenike, navest ćemo samo neke: Župna crkva sv. Marije iz 19. stoljeća u Bednji, crkva Pres. srca Isusova, građena 1908. godine u Vrbnu, Župna crkva Pohođenja Isusova, građena oko 1666. godine u Donjoj Višnjici, Župna crkva sv. Martina u Donjoj Voči iz 1753. godine, Župna crkva sv. Magdalene u Ivancu iz XVII stoljeća, Župna crkva sv. Trojstva u Klenovniku iz 1726. godine, crkva sv. Marije u Lepoglavi iz XV. stoljeća, gotička, a barokizirana u XVII. stoljeću s vrijednim stucaturama, predivnim fresko-slikarstvom na zidu svetišta, na svodu svetišta i koru – rad Ivana Rangera, Župna crkva sv. Bartola apostola u Kamenici Ivanečkoj, posvećena 1822. godine, crkva sv. Helene, tj. Marije Snježne u Žarovnici, u Maruševcu, građena 1842. godine, župna crkva sv. Margarete u Margečanu iz XIX. stoljeća, Župna crkva sv. Petra i Pavla u Cvetlinu, građena 1910/11. godine, te mnoge kapele, poklonici i raspela. Svakako posebno treba naglasiti spomenički kompleks Trakošćan iz XIV. stoljeća s jezerom, prelijepim prostranim parkom i šumom.

Odlučnošću Skupštine općine Ivanec, te koincidencijom drugih okolnosti, izrađena je studija o razvoju turizma u kojoj dominantnu ulogu u turističkom proizvodu ima kulturna baština. Takva koncepcija turističkog razvoja još više je potakla odgovorne osobe, institucije, posebice kulturne djelatnike, na plan ubrzanе zaštite, adaptaciju i revitalizaciju spomeničke baštine. Realizacija tog plana bila je podržana kadrovski i financijski od znanstvenih i stručnih organizacija Republike Hrvatske: JAZU (Andre Mohorovičića), Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreb, Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Republičkog zavoda za zaštitu prirode, stručnih komisija RSIZ-a kulture, Odbora za program i Predsjedništva. Dakako da su okosnica u tome bili Skupština općine Ivanec, »Dvor« Trakošćan, koji stvaranjem potrebnih uvjeta te djelotvornom mobilizacijom kadrova i institucija uspješno provode realizaciju plana zaštite i revitalizacije. Spomenutim pristupom općina je stvorila kvalitetne temelje za razvoj ugostiteljsko-turističke privrede, u budućnosti za europsku i svjetsku razinu turističkih potreba.

5.3. Evidentirani spomenici kulture u općini Čakovec 4)

Vrsta spomenika kulture:	Broj
Spomenici javnog i stambenog karaktera*	27
Spomenici sakralnog karaktera**	136
Ruralni spomenici	5
Historijsko-memorijalni spomenici	28
Spomenici i spomen obilježja (NOB)	54
Ukupno	196

- 4) Broj evidentiranih spomenika kulture rezultat je rada autora iz popisa spomenika kulture dobivenog od Zavoda za zaštitu spomenika kulture Varaždin.
- * U tu grupu spadaju: dvorci, kurije, škole, toplice, burgovi, spomenici, kipovi, nadgrobnji spomenici, groblje s parkom i arkadama, šančevi.
- ** U tu grupu spadaju: župne crkve, kapele, poklonici, pilovi.

Prema pisanim dokumentima Čakovec se spominje u XIII. stoljeću, a dobio je ime prema obitelji Čakič. Čakovec je stoljećima bio feudalni centar s razvijenim obrtom.

Uvidom u dokumentaciju Zavoda za zaštitu spomenika kulture Varaždin saznajemo da Stari grad Zrinskih s preostalim bastionima i šančevima potječe iz XVI. stoljeća. Danas je ovdje Muzej Međimurja u kojem su postavljene: arheološke zbirke, sakralna zbirka, etnografska zbirka, zbirka afričke umjetnosti, umjetnički obrt, kameni spomenici i zbirka NOB-a.

Kao što je učinjeno i u drugim općinama, u općini Čakovec je izvršena inventarizacija pokretnih spomenika i zbirka 0 i I kategorije, i to u objektima kulture: Stari grad, Franjevački samostan, u župnim crkvama: sv. Marije iz XVIII. st. u Belici, svih Svetih iz druge polovine XVIII. st. u Dekanovcu, sv. Vida iz druge pol. XVII. st. u Donjem Vidovcu, sv. Leonarda iz XVIII. st. u Goričanu, sv. Katarine iz XVIII. st. u Gornjem Mihaljevcu, sv. Jurja iz druge pol. XVIII. st. u mjestu Juraj u Trnju, sv. Marije i sv. Križa iz druge pol. XVIII. st. u Kotoribi, Macincu, sv. Marije iz XVIII. st. u Maloj Subotici, sv. Marije iz kraja XVIII. st. u Svetoj Mariji na Muri, sv. Stjepana i Ladislava iz XVIII. st. u Murskom Središću, sv. Martina iz druge pol. XV. st. u Martinu na Muri, sv. Trojstva iz XV. st. u Nedelišću, sv. Martina iz XV. st. u Podturenu, sv. Jakova iz druge pol. XVIII. st. u Prelogu, sv. Marka iz XVIII. st. u Selnici, sv. Marije Magdalene iz XVII. st., u Štrigovi je crkva sv. Jeronima iz sredine XVIII. st., sv. Križa iz druge pol. XIX. st. u Vratišincu, sv. Roka iz druge pol. XVIII. st. u Draškovcu i Župna crkva u Čakovcu. U Čakovcu je Franjevačka crkva i samostan, u Križu Dravskom je barokna crkva sv. Križa iz druge pol. XVIII. st. Dakako, u gradu Čakovcu i općini Čakovec postoje i ostali sakralni, historijsko-memorijalni i drugi spomenici kulture.

Pokretni spomenici kulture čine izuzetno umjetničko bogatstvo stvarano i sačuvano kroz povijest Međimurja (slike, kipovi, zlatarstvo, sakralne zbirke, rokoko klupe, barokni oltari i druge umjetničke vrijednosti). U broju sakralnih spomenika kulture (kao i kod drugih općina) najveći broj čine poklonici i pilovi.

Vrijedno je još istaknuti park oko tvrđave s bjelogoricom; zatim, spomenik Nikole Zrinskog na Zrinskom trgu (iz 1904. godine), arhitekturu zgrada i gradnja.

Pored arhitekture i urbanizma nezaobilazno je istaknuti i druge kulturne vrijednosti, kao i neke osobe koje su vezane za kulturološku djelatnost. Prof. dr. Zvonimir Bartolić u knjizi »Sjevernohrvatske teme« u poglavlju Ivan Manlius i tiskarstvo XVI. stoljeća u Hrvatskoj, pored ostalog, piše o književnoj i tiskarskoj djelatnosti na području Međimurja, Varaždina i drugih mjesta. Tako npr. govori da je Rudolf Heffhalter u Nedelišću godine 1574. tiskao Pergošičev Decretum. Nadalje spominje prisustvo Jurja Križanića (1643.) kao župnika u Nedelišću. Analizira ličnost i djelo dr. Vinka Žganca (Vratišinec 22. 1. 1890.–Zagreb 12. 12. 1976.) kao svestranog znanstvenog radnika: (redovni član JAZU od 1966.) teologa, pravnika, etnomuzikologa, skladatelja i književnika. Stavlja ga uz bok V. Jagića i Kukuljevića.

Neophodno je istaknuti skladatelja Josipa Stolcera Slavenskog, hrvatskog skladatelja. Dakle, ne ulazeći dalje u širinu i nabranjanja i drugih znamenitih osoba, Čakovec i Međimurje kroz čitavu povijest svog postojanja značajno su doprinosili kulturnom razvoju i stvaralaštvu u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Kulturnu baštinu Međimurja, iako je ona većim dijelom popisana, sredena i kategorizirana, bit će potrebno po znanstveno-stručnoj metodologiji elaborirati.

S obzirom na postojeću razinu ugostiteljsko-turističkog razvoja jednim stručnim projektom kulturna baština Međimurja može poticati i doprinositi novoj kvaliteti u gospodarskom razvoju i imageu Međimurja.

5.4. *Evidentirani spomenici kulture u općini Novi Marof* 5)

Vrsta spomenika kulture:	Broj
Arheološka nalazišta	4
Spomenici javnog i stambenog karaktera <u>x</u>	77
Spomenici sakralnog karaktera <u>x x</u>	41
Urbane cjeline	1
Historijsko-memorijalni spomenici (NOB)	<u>24</u>
Ukupno:	123

5) Broj evidentiranih spomenika kulture rezultat je rada autora iz popisa spomenika kulture dobivenog od Zavoda za zaštitu spomenika kulture Varaždin.

x U tu grupu spadaju: dvorci, kurije, škole, toplice, burgovi, spomenici, kipovi, (zgrade) kuće, mlinovi.

x x U tu grupu spadaju: župne crkve, kapele, poklonici, pilovi.

Općina Novi Marof, također spada u red razvijenih općina po spomenicima kulture. Međutim, njihova zaštita i revitalizacija nažalost zaostaje u odnosu na takve aktivnosti u drugim općinama Regije.

Potvrdu za takvo stanje nalazimo u ruševinama burgova: Pusta Bela, Bisag, Grebengrad. U sličnom stanju su i neki dvorci, kao Nova Bela i Stara Bela. Sačuvani su oni spomenici u kojima su se kontinuirano odvijali određeni sadržaji, na primjer u dvorcu grofa Erdödy iz XVIII. stoljeća nalazi se bolnica za TBC pluća, kompleks Varaždinskih Toplica zbog postojanja termalnog kupališta (Aquae Iasae) iz rimskog razdoblja danas je poznat po razvijenoj zdravstveno-rekreacijskoj djelatnosti. I ovdje treba spomenuti neke sakralne spomenike koji su u funkciji, ali im je potrebna sanacija, uređenje i zaštita. U općini Novi Marof postoje slijedeće župne crkve: sv. Marije Magdalene u Bisagu, Župna crkva u Brezničkom Humu, gotička kasnije barokizirana, M. B. Snježne u Ljubeščici, sv. Vida i Jurja u Mađarevu iz 1824. godine, Bl. Dj. Marije, Kraljice sv. Krunice u Remetincu, sv. Tri Kralja u Svibovcu, sv. Martina u Varaždinskim Toplicama i Presvetog Trojstva u Visokom. Također na tom području od sakralnih spomenika postoje kapele, pilovi i raspela.

Kurijama i seoskoj arhitekturi trebalo bi pridavati više pažnje u smislu njihovog zaštićivanja i korištenja u turističko-gospodarske svrhe (mlinovi pod Novom Belom, župni dvor u Bisagu, kurija u Čanjevu, kurija u Grani i druge).

Dakako da rimske terme u Varaždinskim Toplicama, formiran arheološki park i drugi spomenici i objekti topličkog kompleksa zahtijevaju poseban tretman i zaštitu.

Turistički potencijal Varaždinskih toplica, Topličice kraj Novog Marofa, Bele nedaleko Novog Marofa stvorila je priroda; kulturno-umjetnička dobra stvarao je čovjek; nažalost te dvije vrste bogatstva nisu ili nisu dovoljno međusobno povezane.

Za općinu Novi Marof to su bitni resursi za gospodarski, posebno ugostiteljsko-turistički razvoj. Gospodarski razvoj na prirodnim i kulturnim resursima osiguravat će kvalitetniji život stanovništva, akumulaciju, te istovremeno zaštitu i održavanje kulturne baštine.

5.5. *Evidentirani spomenici kulture u općini Ludbreg 6)*

Vrsta spomenika kulture:	Broj
Arheološka nalazišta	7
Spomenici javnog i stambenog karaktera <u>x</u>	12
Spomenici sakralnog karaktera <u>x x</u>	48
Historijsko-memorijalni spomenici	18
Ukupno:	85

6) Broj evidentiranih spomenika kulture rezultat je rada autora iz popisa spomenika kulture dobivenog od Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Varaždinu.

x U tu grupu spadaju: dvorci, kurije, škole, toplice, burgovi, spomenici, kipovi, mlinovi, kuće (zgrade).

x x U tu grupu spadaju: župne crkve, kapele, poklonici, pilovi.

Općina Ludbreg po broju spomenika kulture ne može se svrstati uz bok ostalih općina u regiji Varaždin. Zbog toga će ona relativno lakše održavati i zaštićivati svoj spomenički fond. Kao i druga mjesta u Varaždinskoj regiji i centar Ludbrega je pod konzervatorskom zaštitom. U općini Ludbreg ima također nekoliko kurija i dvoraca: u Ludbregu dvor Batthyany potječe iz doba baroka (sada se tu nalazi konfekcija »Varteks«), gospodarska zgrada dvora Batthyany (sada sjedište općine Ludbreg), dvorac Draškovića u Velikom Bukovcu u znatno zapuštenom stanju, zatim ovdje ima nekoliko kurija, na primjer u Martijancu (župni dvor) u Slanju (stara škola).

Od sakralnih spomenika spomenut ćemo: pravoslavnu crkvu u Bolfanu iz 20.

stoljeća, Župnu crkvu u Velikom Bukovcu iz 19. stoljeća, crkvu sv. Križa u Križevljanu, gotička građevina s ranogotičkim portalom, Župna crkva sv. Trojstva u Ludbregu, Župna crkva u Martijancu, Župna crkva u Svetom Đurđu građena 1775. godine.

Pored crkava u mnogim selima općine Ludbreg postoje kapele, pilovi i raspela.

Vrijedno je istaknuti da je općina Ludbreg okupila znanstvene i stručne radnike iz naše regije i Zagreba koji su napisali Monografiju Ludbrega u kojoj su prezentirali rezultate istraživanja iz područja: arheologije, geologije, povijesti, gospodarstva, politike i kulture. U Monografiji Ludbrega prikazan je njegov razvoj od prethistorije do danas.

6. *Financiranje zaštite spomenika kulture*

6.1. Opći pristup problemu financiranja

Financiranje zaštite nepokretnih i pokretnih spomenika kulture trebalo bi se temeljiti na teoretskim podlogama, sistemskim mjerama koje utvrđuje društvena zajednica i praktičnim rješenjima koja pronalaze sami korisnici, vlasnici kulturnih vrijednosti, spomenika kulture te na stručnim analizama i mišljenjima kompetentnih osoba iz struke.

U našoj domaćoj literaturi relativno je malen broj autora koji su izučavali pitanja i probleme financiranja zaštite spomenika kulture te pronalazili i predlagali teoretska rješenja. U nas, u Hrvatskoj tim pitanjem najviše se bavio prof. dr. Ivo Vinski. U njegovim radovima vrlo kompleksno se obrađuju nacionalna bogatstva. Međutim, on se nije upuštao u razmatranja, analize o načinu dolaženja do teoretskih rješenja, mjerila, kriterija za financiranje zaštite i održavanja spomenika kulture.

U ekonomskoj teoriji je poznato da se kao izvori financiranja različitih proizvodnih, poslovnih i ljudskih potreba koriste: DBP (društveni bruto proizvod) dio materijalnih troškova, amortizacija, nacionalni dohodak, dohodak, poslovni fond, osobni dohoci (plaće) i drugi izvori.

Literatura koja razmatra nacionalno bogatstvo ne traži rješenja u spomenutim ili drugim izvorima, već samo utvrđuje da je teško odrediti amortizaciju, kao jedan od izvora financiranja održavanja i zaštite, jer je teško ili nemoguće procijeniti vrijednost spomenika koja bi služila kao osnovica za njezino (amortizacija) obračunavanje. Piše se na primjer da je teško odrediti cijenu jednoj katedrali u Dubrovniku!? Procijeniti umjetničku vrijednost zaista je teško (to je složen umjetnički i/ili interdisciplinarni stručni zadatak) ili nemoguće, ali pronaći teoretsko rješenje za financiranje zaštite i održavanje spomenika kulture držimo da je moguće.

Dakle, do danas u nas na toj osnovi još nije pronađeno rješenje. Iznijetu konstataciju o neriješenom pitanju financiranja zaštite potvrdit ćemo slijedećim primjerom: samo u općini Varaždin u razdoblju od 1975. – 1980. godine sve ustanove kulture izdvajale su u poslovni fond koji je služio i za održavanje i zaštitu iznosio

je prosječno godišnje svega 37,00 (konvertibilnih) dinara, dok je za isto razdoblje obračun amortizacije prosječno godišnje bio svega 67,00 dinara.

Takvo je bilo stanje. Danas iz spomenutih izvora stanje nije povoljnije, jedino što su ti iznosi povećani za stopu inflacije i povećanih prihoda za redovnu djelatnost. U ostalim općinama regije stanje je slično ili čak slabije od varaždinskog.

Danas, prava i obveze za zaštitu spomenika kulture proizlaze iz Zakona o zaštiti spomenika kulture koji nalaže obvezu da se imalac spomenika kulture dužan brinuti o zaštiti i čuvanju spomenika, da je prilikom izvođenja sanacijskih ili druge vrste radova obavezan tražiti stručno mišljenje (za projektnu dokumentaciju i dr.) od zavoda za zaštitu spomenika kulture i drugih općinskih službi i organa; u slučajevima narušavanja spomeničke autentičnosti zakonska je obveza takve pokušaje ili slučajeve otkloniti.

U Republici Hrvatskoj financiranje zaštite spomenika kulture vrši se na osnovi posebno utvrđenog financijskog plana koji proizlazi, uglavnom, iz potreba za zaštitom koju na prijedlog općina u Hrvatskoj definiraju republički organi za kulturu. Sredstva se izdvajaju iz ostvarenih prihoda za potrebe djelatnosti kulture na razini općina i Republike.

U općinama regije Varaždin zaštita spomenika kulture financira se, također, iz sredstava koja su prikupljena za redovnu djelatnost ustanova kulture i drugih korisnika, i to tako da se prema planu potreba za sanaciju objekata izdvoji dio sredstava iz redovne djelatnosti.

Spomenike 0-te i I. kategorije, ako ih financira Republika, općina financira s 50% sredstava. Drugi izvori za sanaciju spomenika kulture mogu biti samodoprinosi (općina Varaždin), vlastiti prihodi ustanova, prihodi iz budžeta, darovanja, vlastiti prihodi vlasnika spomenika te ostali izvori prihoda.

6.2. Pregled financiranja zaštite spomenika kulture po općinama regije Varaždin od RSIZ-a kulture za razdoblje 1980.–1990.

T. 1.

Općina Godina	Varaždin	Čakovec	Ivanec	Novi Marof	Ludbreg
	iznos	iznos	iznos	iznos	iznos
1980.	57,30				
1981.	136,00	100,00	70,00		41,60
1982.	10,00	100,00	40,00		
1983.	61,00	100,00	92,00		
1984.	67,30	100,00	92,00		
1985.	469,60	160,00	485,00		
1986.	1.617,40	5.620,00	340,00		
1987.	6.830,00	3.500,00	40.267,27		
1988.	30.911,00	1.200,00	46.060,00		

1989.	268.822,00	240,00	1.401.887,00	92.337,60	
1990.	1.992.725,10	2.134.826,30	5.802.964,00	58.000,00	
Ukupno	2.301.706,70	2.145.946,30	7.292.694,53	150.337,60	41,60

Izvor podataka: Financijska služba SIZ-a kulture Varaždin
 Financijska služba GMV Varaždin
 Financijska služba Dvor Trakošćan
 Financijska služba Muzej Međimurja Čakovec
 Financijska služba SIZ-a Ludbreg
 Financijska služba SIZ-a Novi Marof

Iz Pregleda o financiranju zaštite spomenika kulture po općinama za regiju Varaždin uočljivi su podaci da je Republika Hrvatska (RSIZ kulture) od 1986. godine bitno promijenila svoj odnos o stručnom tretiranju i financiranju zaštite spomenika kulture zbog toga što su na važne funkcije stručnih tijela i organa RSIZ-a imenovani kadrovi iz Varaždina, u Odbor za program kulturnog razvoja — predsjednik I. Grabar i član predsjedništva I. Jedud. Podaci u tabeli neće se komentirati jer već njihov prikaz dovoljno govori sam po sebi. Međutim, dinamika financiranja spomenika kulture može se uzeti kao jedan od indikatora brige o zaštiti spomenika kulture na ovom području.

Kod toga je potrebno napomenuti da prikazani iznosi čine 50% sredstava za općine Varaždin i Čakovec, drugih 50% su osigurale spomenute općine. Općina Ivanec za spomenički kompleks Lepoglava i Trakošćan primila je od Republike Hrvatske (RSIZ-a) u 100% iznosu zbog toga što je imala tretman nerazvijene općine. Prema kriterijima RSIZ-a kulture nerazvijene općine dobivale su sredstva u 100% iznosu.

Kod općina Novi Marof i Ludbreg zbog nepripremljenosti sa stručnom dokumentacijom (elaborati, projekti, troškovnici) i drugih razloga izostalo je praćenje Republike sa sredstvima za zaštitu spomenika kulture. Valja napomenuti i to da su općine Varaždin i Čakovec pored prikazanih sredstava u tabeli 1., koja su bila namijenjena zaštiti spomenika kulture, izdvajale i druga značajna sredstva za zaštitu i druge namjene u kulturi. Bitno je utvrditi da su prikazanim sredstvima (u Pregledu T. 1.) i drugim prihodima potpuno sanirani spomenici: Stari grad Varaždin (osim lančane kule zbog nedovršene projektne dokumentacije) iz XV. stoljeća. To je burg s pratećim objektima: ulaznom kulom i žitnicom. Tu su bedemi s nekada irigacijskim sistemom u grabištima i perivojem. Burg je posebno bogat povijesnim, arheološkim, etnografskim, umjetničkim i drugim kulturnim sadržajima i vrijednostima. Lančana kula planira se dovršiti 1991. ili 1992. godine. Drugi dovršeni spomenik je crkva Sv. Marije (1642. – 1646.) graditelj Juraj Mattota i crkva porođenja Isusova (Uršulinska 1712. – 1726.). U toku je sanacija i drugih zaštitnih radova na crkvi Sv. Nikole (1751. – 1760.). Za spomenute spomenike nisu uzeti u obzir radovi i njihova financijska vrijednost za konzervatorske i restauratorske poslove.

U općini Čakovec dovršen je Stari grad iz XVI. stoljeća. Iz sredstava Republike (RSIZ-a) i općine Čakovec izgrađen je Dom omladine i JNA (za odvijanje kulturnih sadržaja), rađeni su restauratorski i konzervatorski radovi.

U općini Ivanec (Lepoglava i Trakošćan) bila su najveća radilišta adaptacije, sa-

nacije i zaštite spomenika kulture. Izgrađeni su novi autentični gospodarski objekti u podnožju Dvora Trakošćan (1398. – 1399.), nastavljaju se radovi na Dvoru Trakošćan, zatim na crkvi Sv. Marije u Lepoglavi, gostinjcju, te su završeni statički radovi na starom kamenom zidu (ispred crkve i gostinjsca) u Lepoglavi.

U općini Novi Marof sufinancirana je sanacija Doma kulture u Varaždinskim Toplicama, nabavljen kinoprojektor i redovno se financira nabava knjiga za novo-marofsku biblioteku.

U općini Ludbreg nisu obavljani značajniji radovi sredstvima RSIZ-a kulture.

U ovom radu iznijeti su samo neki primjeri financiranja zaštite spomenika kulture. U općinama regije Varaždin sanirano je i zaštićeno više spomenika kulture, restaurirano i konzervirano više umjetničkih predmeta, slika i djela.

Republika Hrvatska (RSIZ kulture) financirala je i druge programe (biblioteke, manifestacije, časopis, javne skulpture, društveno vrijednu knjigu i drugo) u dje-latnostima kulture općina regije Varaždin.

SAŽETAK

Na prostoru sjeverozapadne Hrvatske prve rodovske i društvene formacije javljaju se već u pretpovijesno doba. Intenzivniji gospodarski, politički i kulturni razvoj započinje u srednjem vijeku, njegovom kasnijem razdoblju od 11. do 15. stoljeća. U tom vremenu već se spominju Aqua Viva (Petrijanec), Lepoglava, Varaždin, Ivanec.

Kontinuirani gospodarski, politički i kulturni razvoj ostavljao je bogatu kulturnu baštinu, nepokretne i pokretne spomenike kulture. Geografski položaj kroz koji protjeću rijeke, potoci, gdje postoje jezera, termalna vrela i druge prirodne vrijednosti (resursi), također je uvjetovao bogat razvoj flore i faune.

U geopolitičkom smislu na ovom prostoru su sjecišta putova između sjevera i juga – zapada i istoka.

Tijekom stoljeća kulturnu baštinu trebalo je zaštićivati i održavati s više razloga: ponajprije zbog toga što su ti spomenici stožeri naše kulturne baštine, druge što je takvo bogatstvo izuzetna prednost za daljnji gospodarski i kulturni razvoj ovog područja. Konačno u kojoj mjeri ćemo poštivati kulturne vrijednosti iz naše povijesti, u tolikoj mjeri ćemo osiguravati ljepšu i sretniju budućnost sadašnjim i budućim generacijama.

Zato je nužno kod ljudi razvijati svijest i ljubav prema spomeničkoj baštini

ZUSAMMENFASSUNG

KULTUR UND KULTURGUT ALS TEIL DES GESELLSCHAFTSREICHTUMS AM BREITEN RAUM DER VARAZDINER REGION

Im Raum des nordwestlichen Kroatien finden wir erste Gesellschafts- und Stammesformationen schon in der vorgeschichtlichen Zeit. Intensive wirtschaftliche politische und kulturelle Entwicklung fängt erst im späten Mittelalter an. In dieser Zeit werden schon die Ortschaften Varaždin, Lepoglava und Ivanec bekannt.

Eine ununterbrochene wirtschaftliche, politische und kulturelle Entwicklung resultiert in einem sehr reichen kulturellen Erbe bzw. beweglichen und unbeweglichen Kulturgut. Die geographische Lage mit vielen Flüssen und Bächen, etlichen Seen, Thermalquellen und anderen Naturwerten sind Plätze wo man noch heute eine sehr reiche Entwicklung der Flora und Fauna findet.

In geopolitischer Hinsicht kreuzen sich hier die Wege von Nord nach Süd und von Osten nach Westen. Das durch Jahrhunderte entstandenes Kulturerbe musste man schützen und erhalten aus mehreren Gründen und zwar: diese Denkmäler sind Wendelbäume unseres Kulturerbes, ausserdem so ein Kulturreichtum ist ein ausserordentliches Vorteil für die weitere Wirtschaftliche Entwicklung in diesem Gebiet. Endlich, so weit werden wir schätzen wissen unsere Kulturwerte so weit werden wir versichern können eine schönere und glücklichere Zukunft nicht nur den jetzigen sondern auch den zukünftigen Generationen. Es ist apsolut nötig dass das Volk den Sinn und die Liebe zu seinem Denkmalerbe entwickelt.

BILJEŠKE

¹ Napominje se da, unatoč postojanju evidencije o spomenicima kulture na području varaždinske regije, ipak, samo djelomično postoji sreden njihov popis po broju, vrstama i kategorijama (i oštećenjima) što svakako otežava planiranu, sistematsku i uspješniju zaštitu.

² Prof. dr. Stjepan Pulišelić, Osnove sociologije (Narodne novine, Zagreb, 1956.) kaže: »Kultura je složen fenomen društvenog života... Mi smatramo da u kulturu spadaju: religija, moral, nauka, filozofija, umjetnost; zatim jezik, društvena pravila, odgoj, zabava i sport«.

³ Akademik A. Mohorovičić: »Prilog analizi vrednovanja povijesnih urbanih cjelina i objekata arhitekture u okviru rada na zaštiti spomenika kulture u SRH«, izdanje RSIZ-a kulture, Zagreb, 1978.

⁴ U radu »Razvoj kvartara, fosilnog čovjeka i njegovih materijalnih kultura na tlu sjeverne Hrvatske« (Varaždinski zbornik 1181 – 1981) akademik M. Malez kaže: »... Varaždinska regija predstavlja prirodnu ekumenu paleolitskih lovaca kroz veći dio pleistocena, pa mirne duše možemo tvrditi da je tu bila kolijevka paleolitika, i to ne samo u Hrvatskoj i Jugoslaviji već i na cijelom teritoriju jugoistočne Europe«.

⁵ Predlaže se da Zavod za zaštitu spomenika kulture Varaždin pristupi izradi popisa kulturne baštine po metodologiji Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu koju su izradili prof. Dunja Zelić-Milošević i prof. Stanka Dominu elaboratu Kulturna baština na području općine Ivanec, 1987. godine. Metodologija popisa pored ostalog obuhvaća: arheološka nalazišta, urbane aglomeracije, ruralne aglomeracije, (pojedinačni ruralni objekti, stambeni, gospodarski), ruralne cjeline, historijskomemorijalne spomenike, spomenike privrednog karaktera i spomenike sakralnog karaktera.

LITERATURA

- Akadem. Andre Mohorovičić: Prilog analizi vrednovanja povijesnih urbanih cjelina i objekata arhitekture u okviru rada na zaštiti spomenika kulture u SRH, RSIZ, Zagreb 1978.
- Akadem. Andre Mohorovičić: Kulturno-povijesno značenje Varaždina, Varaždinski zbornik 1181–1981., Varaždin 1983.
- Akadem. Mirko Malez: Razvoj kvartara, fosilnog čovjeka i njegovih materijalnih kultura na tlu sjeverne Hrvatske, Varaždinski zbornik 1181–1981., Varaždin 1983.
- Dr. Mirko Marković: Geografske i historijske odrednice Varaždina tijekom proteklih 800 godina, Varaždinski zbornik 1181–1981., Varaždin 1983.
- Prof. dr. Ivo Vinski: Nacionalno bogatstvo, »Naprijed« Zagreb 1964.
- Prof. dr. Stjepan Pulišević: Osnove sociologije, Narodne novine, Zagreb, 1965.
- Prof. dr. Franjo Ruža: Ekonomika OUR-a »FOI« Varaždin, 1981.
- Prof. dr. Franjo Ruža: Varaždinsko školstvo od njegovih početaka do danas, Zbornik za narodni život i običaje Južnih slavena, JAZU, 1983.
- Grupa autora: Prilozi historiji Varaždina, 1967.
- Prof. Mira Ilijanić: Prilog istraživanju historijsko urbanističke situacije na varaždinskom formu iz 1742., Zbornik za narodni život i običaje Južnih slavena, JAZU, 1983.
- Andela Horvat: O djelovanju zemaljskog povjerenstva za čuvanje umjetnih i historičkih spomenika u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u Zagrebu 1910–1914. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, br. 2/1976. 3/1977.
- Prof. dr. Josip Adamec: Pavlini i njihovi feudalni posjedi, Kultura pavlina (str. 41.), »Globus«, Muzej za umjetnost i obrt Zagreb
- Dr. Đurđica Cvitanović: Arhitektura pavlinskog reda u baroknom razdoblju (str. 111.), Kultura pavlina, »Globus«, Muzej za umjetnost i obrt Zagreb
- Dr. Ivo Lenčić: Reliquiae reliquiarum pavlinskog zlatarstva u Hrvatskoj (str. 237), Kultura pavlina, »Globus«, Muzej za umjetnost i obrt Zagreb
- Prof. Marija Mirković: Skica za pavlinsku ikonografiju (str. 35), Kultura pavlina, »Globus«, Muzej za umjetnost i obrt Zagreb
- Alma Orlić: Neki problemi zaštite pavlinskih umjetnika (str. 383) Kultura pavlina, »Globus«, Muzej za umjetnost i obrt Zagreb
- Prof. dr. Ksenija Vinski-Gaspardini: Prehistorija ludbreškog kraja (str. 39) Monografija Ludbrega, Skupština općine Ludbreg, »Ognjen Prica« Zagreb i »Grafičar« Ludbreg
- Prof. Mira Ilijanić
- Prof. Marija Mirković: Urbani razvoj Ludbrega (str. 131), Monografija Ludbrega, »Ognjen Prica« Zagreb i »Grafičar« Ludbreg, Skupština općine Ludbreg
- Prof. Ladislav Šaban: Orgulje kao vrijedni spomenici kulture na području bivšeg kotara Ludbreg, Monografija Ludbrega, »Ognjen Prica« Zagreb i »Grafičar« Ludbreg, Skupština općine Ludbreg
- Marija Mirković: Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice (str. 149), Monografija Ludbrega, »Ognjen Prica« Zagreb i »Grafičar« Ludbreg, Skupština općine Ludbreg
- Grupa autora: Varaždin u XVIII stoljeću i političko-kameralni studij 1769–1969. »Zrinski« Čakovec, 1972.
- Prof. Vlado Mađarić: Bivši pavlinski samostan i crkva u Lepoglavi
- Grupa autora: Kulturna baština na području općine Ivanec — mogućnosti korištenja za razvoj turizma, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreb, 1987.
- Ivy Lenčić-Kugli: Povijesna urbana cjelina grada Varaždina, Društvo povjesničara umjetnosti; 1977. Zagreb
- Ivy Lenčić-Kugli: Varaždinski portali, JAZU 1989.
- Dokumentacija: Informacije o evidenciji evidentiranih spomenika kulture po općinama Varaždinske regije, Zavod za zaštitu spomenika kulture Varaždin

Primljeno:
1991.–02–15